

Bogusław Lackoroński
Uniwersytet Warszawski
ORCID: 0000-0003-2245-6036

Kontrowersje wokół ustalania odpowiedzialności z tytułu naruszenia więzi rodzinnych jako dobra osobistego

Orzeczenia SN przesądzające dopuszczalność uznania więzi rodzinnych za dobro osobiste i ustalenia odpowiedzialności z tytułu ich naruszenia

W związku z tym, że kontrowersje wokół ustalania odpowiedzialności z tytułu naruszenia więzi rodzinnych jako dobra osobistego sprowadzają się do sporów w zakresie uznania więzi rodzinnych za dobro osobiste, tego drugiego zagadnienia będą bezpośrednio dotyczyć w większości rozważania zawarte w niniejszym artykule.

Od dłuższego czasu w orzecznictwie Sądu Najwyższego prezentowane jest stanowisko, zgodnie z którym więzi rodzinne są uznawane za dobro osobiste podlegające ochronie prawa cywilnego. Sam Sąd Najwyższy w trzech uchwałach wydanych dnia 27 marca 2018 r. przez skład siedmiu sędziów uznał swoje orzecznictwo w tym zakresie za ustabilizowane i konsekwentne¹. W uzasadnieniach tych uchwał zostały powołane liczne orzeczenia Sądu Najwyższego, w których stwierdzono możliwość udzielenia ochrony więziom rodzinnym jako dobru osobistemu na podstawie przepisów k.c. Sąd Najwyższy przyznaje, że w orzecznictwie dobro osobiste określane w szczególności jako „więzi rodzinne”² jest w różny sposób nazywane i opisywane („prawo do życia rodzinnego obejmujące różnego rodzaju więzi”³, „więź emocjonalna łą-

¹ Tak w uzasadnieniu uchwały SN (7) z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 36/17, Legalis; uchwały SN (7) z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 60/17, Legalis; uchwały SN (7) z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 69/17, Legalis.

² Tak dobro osobiste zostało ujęte w szczególności w: uchwała SN z dnia 22 października 2010 r., III CZP 76/10, Legalis; wyrok SN z dnia 11 maja 2011 r., I CSK 621/10, Legalis; wyrok SN z dnia 9 sierpnia 2016 r., II CSK 719/15, Legalis; wyrok SN z dnia 24 kwietnia 2018 r., V CSK 300/17, Legalis.

³ Tak wyrok SN z dnia 14 stycznia 2010 r., IV CSK 307/09, Legalis.

cząca osoby bliskie”⁴, „więzi rodzinne i szczególna więź emocjonalna między członkami rodziny”⁵, „więź rodzinna, której zerwanie powoduje ból, cierpienie i rodzi poczucie krzywdy”⁶, „prawo do życia w rodzinie i utrzymania tego rodzaju więzi”⁷, „szczególna emocjonalna więź rodzinna między osobami najbliższymi”⁸, „relacja z najbliższym członkiem rodziny”⁹, „szczególna emocjonalna więź rodzinna”¹⁰, „silna więź emocjonalna, szczególnie bliska w relacjach rodzinnych”¹¹).

Sąd Najwyższy w powołanych powyżej uchwałach stwierdza, że mimo zróżnicowanego sposobu ujmowania dobra osobistego, określanego w niniejszym opracowaniu jako „więzi rodzinne” rozumienie tego dobra oraz jego istota jest jednakowa. Analogicznie Sąd Najwyższy charakteryzuje argumentację powoływaną dla uzasadnienia uznania więzi rodzinnych za dobro osobiste. Takie obserwacje zapewne spowodowały, że w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 69/17 zawarta jest mogąca budzić wątpliwości teza, zgodnie z którą nazwa dobra osobistego ma drugorzędne znaczenie. Stwierdzenia takiego można byłoby bronić, gdybyśmy mieli rzeczywiście do czynienia z jednoznacznie i precyzyjnie określonym zakresem desygnatów nazwy przedmiotowego dobra osobistego. W takiej bowiem sytuacji spór o nazwę byłby tylko sporem o dobór możliwie najbardziej adekwatnych słów do określenia jednoznacznie ustalonej treści, którego wynik można byłoby uznać za drugorzędny, a nawet techniczny. Tymczasem w chwili obecnej cały czas wątpliwości budzą nie tylko granice tego dobra osobistego, mimo że uznanie więzi rodzinnych za dobro osobiste o możliwych do zrekonstruowania w świetle utrwalonego orzecznictwa SN wspólnych cechach¹² do niedawna wydawało się generalnie przesądzone, ale także sam fakt uznania ich za dobro osobiste¹³. Wskazanie cech, które będą pozwalały rozstrzygać, jakie relacje międzyludzkie mogą być uznane za więzi rodzinne podlegające ochronie prawa cywilnego przewidzianej dla dóbr osobistych, staje się kluczowym zadaniem doktryny i judykatury. W takiej bowiem sytuacji przyjęcie

⁴ Tak wyrok SN z dnia 10 listopada 2010 r., II CSK 248/10, Legalis; wyrok SN z dnia 25 maja 2011 r., II CSK 537/10, Legalis.

⁵ Tak uchwała SN z dnia 22 października 2010 r., III CZP 76/10, Legalis.

⁶ Tak uchwała SN z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11, Legalis.

⁷ Tak wyrok SN z dnia 15 marca 2012 r., I CSK 314/11, Legalis.

⁸ Tak uchwała SN z dnia 7 listopada 2012 r., III CZP 67/12, Legalis.

⁹ Tak wyrok SN z dnia 11 lipca 2012 r., II CSK 677/11, Legalis.

¹⁰ Tak uchwała SN z dnia 20 grudnia 2012 r., III CZP 93/12, Legalis.

¹¹ Tak uchwała SN z dnia 12 grudnia 2013 r., III CZP 74/13, Legalis.

¹² Rzeczywiste, silne, trwałe; ich istnienie przejawia się na zewnątrz w taki sposób, że możliwa jest obiektywna weryfikacja ich istnienia. Tak w szczególności wyrok SN z dnia 9 sierpnia 2016 r., II CSK 719/15, Legalis oraz wyrok SN z dnia 10 lutego 2017 r., V CSK 291/16, Legalis.

¹³ Należy bowiem wskazać, że w uchwale (7) SN (Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych) z dnia 22 października 2019 r., I NSNZP 2/19 stwierdził, że więzi rodzinne nie mają charakteru dobra osobistego.

określonej nazwy dobra osobistego determinuje sposób dokonywania delimitacji jego granic i w konsekwencji zakres relacji międzyludzkich, które mogą już *in concreto* podlegać albo nie podlegać ochronie prawnej.

Kształtowaniu się stanowiska Sądu Najwyższego w sprawie dopuszczalności uznania więzi rodzinnych za dobro osobiste towarzyszyła ożywiona dyskusja w doktrynie prawa cywilnego. Stanowisko Sądu Najwyższego spotykało się zarówno z aprobatą¹⁴, jak i stanowczą krytyką¹⁵ ze strony przed-

¹⁴ A. Biały, *Więź rodzinna jako dobro osobiste w kontekście zadośćuczynienia z tytułu śmierci osoby bliskiej*, [w:] B. Namysłowska-Gabrysiak, K. Syroka-Marczewska, A. Walczak-Zochowska (red.), *Prawo wobec problemów społecznych. Księga jubileuszowa Profesor Eleonory Zielińskiej*, Warszawa 2016, s. 982; K. Krupa-Lipińska, *Naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej poprzez utrudnianie kontaktów z dzieckiem*, [w:] E. Kabza, K. Krupa-Lipińska (red.), *Dobro dziecka w ujęciu interdyscyplinarnym*, Toruń 2016, s. 18–19; J. M. Kondek, *Zadośćuczynienie za zdradę małżeńską. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 11.12.2018 r., IV CNP 31/17*, „Przegląd Sądowy” 2020, nr 2, s. 124–125; K. Kurosz, *Samorealizacja osoby ludzkiej jako element definicji dóbr osobistych Zbigniewa Radwańskiego. Uwagi na temat ochrony dóbr osobistych w świetle koncepcji psychologicznej Abrahama Masłowa*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2016, nr 3, s. 515 i n.; K. Osajda, *Zadośćuczynienie dla osoby najbliższej zmarłego – wątpliwości interpretacyjne już rozstrzygnięte i jeszcze do rozstrzygnięcia*, [w:] M. Boratyńska (red.), *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, Warszawa 2016, s. 455–458; A. S. Tokarz, *Zdrada małżeńska. Zadośćuczynienie za zerwanie więzi rodzinnych*, „Przegląd Sądowy” 2011, nr 4, s. 102–117; A. Wilk, *Zadośćuczynienie za krzywdę osobom najbliższym poszkodowanego – glosa – III CZP 60/17*, „Monitor Prawniczy” 2018, nr 14, s. 832; tak również B. Lackoroński, *Więzi rodzinne jako dobro osobiste – uwagi na tle wyroku Sądu Najwyższego z dnia 9 sierpnia 2016 roku, II CSK 719/15*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały Naukowe. Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym i na rzecz osób najbliższych” 2017, t. 5, s. 100.

¹⁵ L. Bosek, *W sprawie kwalifikacji więzi rodzinnej jako dobra osobistego (uwagi krytyczne na tle aktualnego orzecznictwa Sądu Najwyższego)*, „Forum Prawnicze” 2015, nr 3, s. 4 i 6, s. 9–11; K. Ciućkowska, *Ochrona więzi małżeńskiej instrumentami właściwymi dla dóbr osobistych. Zadośćuczynienie za zdradę małżeńską. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 11 grudnia 2018 r., IV CNP 31/17*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2019, nr 10, poz. 94, s. 32–34; T. Grzeszak, *Dobro osobiste jako dobro zindywidualizowane*, [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, Warszawa 2017, s. 919–929; T. Grzeszak, *Zdrada małżeńska naruszenie dóbr osobistych w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Monitor Prawniczy” 2019, nr 11, s. 610; B. Janiszewska, *Głosy w dyskusji w ramach panelu pierwszego*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały Naukowe. Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym i na rzecz osób najbliższych” 2017, t. 5, s. 80–81; M. Łolik, *Więź rodzinna jako dobro osobiste. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 10.02.2017 r., V CSK 291/16*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 5, s. 103–108; M. Łolik, *Więź emocjonalna między osobami najbliższymi jako dobro osobiste. Glosa do uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 27.03.2018 r., III CZP 60/17*, „Przegląd Sądowy” 2019, nr 9, s. 111–120; K. Michałowska, *Niemajątkowe wartości życia rodzinnego w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2014, s. 450–451; W. Popiołek, *Więź między osobami fizycznymi jako przedmiot ochrony cywilnoprawnej*, [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, Warszawa 2017, s. 1052–1058; P. Szymańska vel Szymanek, *Więź rodzinna w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, t. 45, s. 335–346; M. Wałachowska, *Wynagrodzenie szkód deliktowych doznanych przez pośrednio poszkodowanych na skutek śmierci albo uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia osoby bliskiej*, Warszawa 2014, s. 309–317; wydaje się, że stanowisko krytyczne wobec uznania więzi rodzinnych za dobro osobiste zajmuje K. Pałka, *Kreowanie dóbr osobistych*, [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, Warszawa 2017, s. 1025–1029.

stawicieli doktryny prawa cywilnego. Zwłaszcza w uchwałach z dnia 27 marca 2018 r. Sąd Najwyższy wyraźnie odniósł się do krytyki poglądu dopuszczającego uznawanie więzi rodzinnych za dobro osobiste dając wyraz, że jest jej świadomy, a mimo to podziela krytykowany pogląd z przyczyn podanych w uzasadnieniach tych uchwał.

Z praktycznego punktu widzenia kwestia uznania więzi rodzinnych za dobro osobiste wydawała się być przesądzona powyżej powołanymi uchwałami SN, wydanymi 27 marca 2018 r. w składzie siedmiu sędziów. Oczekiwano, że zagadnienie będzie nadal przedmiotem ożywionej dyskusji doktrynalnej, która może mieć istotny wpływ na granice ochrony dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych, ale sam fakt uznania więzi rodzinnej za dobro osobiste nie będzie już kwestionowany. O tym, że argumenty zarówno zwolenników, jak i przeciwników uznania więzi rodzinnych za dobro osobiste nie mogły być bagatelizowane, świadczą w szczególności zdania odrębne zgłoszone do uchwał SN z 27 marca 2018 r. Mimo że konkluzja debaty dotyczącej dopuszczalności uznania więzi rodzinnych za dobro osobiste wydawała się przesądzona, debata ta wróciła do punktu wyjścia również z praktycznego punktu widzenia za sprawą uchwały (7) SSN (Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych) z dnia 22 października 2019 r.¹⁶ W takiej sytuacji zapewnienie jednolitości orzecznictwa sądów powszechnych, które jest jednym z głównych zadań Sądu Najwyższego¹⁷, będzie wymagało ponownego podjęcia uchwały SN działającej we właściwym składzie. Skłaniać to powinno do refleksji nad poszczególnymi kontrowersjami, jakie budzi lub potencjalnie może budzić w doktrynie uznanie więzi rodzinnych za dobro osobiste.

Kontrowersje związane z uznaniem więzi rodzinnych za dobro osobiste

Do najważniejszych powodów kontrowersji, jakie w doktrynie prawa cywilnego budzi lub może budzić uznanie więzi rodzinnych za dobro osobiste, można zaliczyć:

1. brak osobistego charakteru więzi rodzinnych – więzi interpersonalne; zmienne w czasie; ewoluują, mogą zaniknąć; wynikają z faktu pozostawania w relacjach społecznych¹⁸;

¹⁶ I NSNZP 2/19, Legalis.

¹⁷ Art. 1 pkt 1 lit. a) ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym, Dz. U. z 2019 r., poz. 825.

¹⁸ Por. w szczególności L. Bosek, op. cit., s. 8–11; T. Grzeszak, *Dobro osobiste jako...*, op. cit., s. 921; M. Łolik, *Więź emocjonalna między...*, op. cit., s. 115; W. Popiołek, *Więź między osobami...*, op. cit., s. 1054; P. Szymańska vel Szymanek, *Więź rodzinna...*, op. cit., s. 339–340.

2. subiektywny charakter więzi rodzinnych – trudności w opisie, na czym polegają więzi rodzinne i jakie dowody powinny być przedstawione na okoliczność istnienia tego dobra osobistego¹⁹;

3. czasowy zakres ochrony – moment początkowy: od poczęcia dziecka, od osiągnięcia zdolności do samodzielnego życia, czy od narodzin? Moment końcowy: do śmierci, czy do stanu wegetatywnego?;

4. katalog zdarzeń, które mogą uruchamiać majątkową ochronę więzi rodzinnych²⁰ – czy tylko spowodowanie śmierci najbliższego członka rodziny lub spowodowanie ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu członka rodziny²¹, czy też również inne zdarzenia?²²;

5. problem nakładania się ochrony więzi rodzinnych wynikającej z art. 24, art. 446 § 4 i art. 448 k.c. na ochronę wynikającą z innych przepisów, w tym z k.r.o.;

6. pośredni najczęściej charakter naruszenia więzi rodzinnych uznanych za dobro osobiste jako przesłanka ustalenia odpowiedzialności na ogólnych podstawach takich jak art. 448 k.c.;

7. retroaktywne skutki uznania więzi rodzinnych za dobro osobiste²³;

8. ekonomiczne skutki uznania więzi rodzinnych za dobro osobiste – trwała nierentowność rynku ubezpieczeń OC pojazdów mechanicznych (skumulowana strata 6,7 mld złotych w ramach rynku ubezpieczeń OC pojazdów mechanicznych) w okresie ostatnich 10 lat poprzedzających 2017 r.²⁴ oraz zwiększenie składek ubezpieczeniowych²⁵;

¹⁹ W szczególności T. Grzeszak, *Dobro osobiste jako...*, op. cit., s. 919–920 i 924; W. Popiołek, *Więź między osobami...*, op. cit., s. 1053.

²⁰ Por. T. Grzeszak, *Dobro osobiste jako...*, op. cit., s. 925–926; W. Popiołek, *Więź między osobami...*, op. cit., s. 1059–1060.

²¹ Naruszenie więzi rodzinnych w wyniku śmierci członka rodziny nie budzi wątpliwości. Do zdarzeń skutkujących naruszeniem więzi rodzinnych jako dobra osobistego zostało zaliczone również spowodowanie ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu: uchwała SN (7) z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 36/17, Legalis; uchwała SN (7) z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 60/17, Legalis; uchwała SN (7) z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 69/17, Legalis.

²² W wyroku SN z dnia 23 czerwca 2017 r., I CSK 272/16, Legalis uznano, że naruszenie więzi rodzinnej miało miejsce w wyniku niewykonywania orzeczenia sądowego regulującego kontakty ojca z dziećmi.

²³ W szczególności K. Mularski, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego – Izby Cywilnej z dnia 9 sierpnia 2016 r., II CSK 719/15*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2017, nr 12, poz. 125, s. 127; J. Pokrzywniak, *Refleksje wokół zmiany orzecznictwa w odniesieniu do zadośćuczynienia za śmierć lub poważny uszczerbek na zdrowiu najbliższego członka rodziny*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały Naukowe. Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym i na rzecz osób najbliższych” 2017, t. 5, s. 125–127.

²⁴ Z. Cwalińska-Weychert, *Głosy w dyskusji w ramach panelu drugiego*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały Naukowe. Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym i na rzecz osób najbliższych” 2017, t. 5, s. 150–151; A. Maciążek, *Ekonomiczne aspekty związane z wypłatą zadośćuczynienia przez zakłady ubezpieczeń*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały Naukowe. Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym i na rzecz osób najbliższych” 2017, t. 5, s. 32–33.

²⁵ W. Popiołek, *Więź między osobami...*, op. cit., s. 1056.

9. „niedopasowanie” więzi rodzinnych do systemu ochrony dóbr osobistych. Możliwość naruszania więzi rodzinnych w następstwie zachowań jednej ze stron relacji uznawanej za więź rodzinną podlegającą ochronie skutecznej *erga omnes*. Konflikt z innymi dobrami osobistymi – wolność – pozew jednego małżonka przeciwko drugiemu lub osobie trzeciej, którzy naruszają więź rodzinną poprzez zdradę małżeńską²⁶.

Poniżej odniosę się do tych kontrowersji na tyle, na ile pozwalają ramy niniejszego artykułu.

Stanowisko wobec kontrowersji związanych z uznaniem więzi rodzinnych za dobro osobiste

Rozważanie kwestii, czy więzi rodzinne mogą być uznane za dobro osobiste, a w konsekwencji czy możliwe jest ustalenie odpowiedzialności za ich naruszenie, należy rozpocząć od definicji dóbr osobistych i jej poszczególnych elementów. Pierwsza ze wskazanych powyżej kontrowersji odnosi się w istocie do definicji dóbr osobistych.

W polskim prawie cywilnym nie ma klasycznej definicji legalnej „dóbr osobistych”. Przepis art. 23 k.c. zawiera jedynie przykładowe wyliczenie dóbr, które na pewno są dobrami osobistymi podlegającymi ochronie prawa cywilnego, ponieważ wyraźnie przesądził to ustawodawca. Przykładowe wyliczenie dóbr osobistych zawarte w art. 23 k.c. stanowi dla doktryny prawa cywilnego i sądów podstawę do rekonstruowania cech, jakie dane dobro musi mieć, aby mogło być uznane za dobro osobiste podlegające ochronie prawa cywilnego. Nie do przecenienia w zakresie formułowania cech i ogólnej definicji dóbr osobistych na tle przepisów polskiego prawa cywilnego są rozważania doktrynalne²⁷, zarówno z okresu poprzedzającego unifikację regulacji wchodzącej w zakres części ogólnej prawa cywilnego, jak i z okresu, kiedy część ogólna prawa cywilnego była zunifikowana²⁸, a także z okresu obowią-

²⁶ Por. K. Ciućkowska, op. cit., s. 32–34; T. Grzeszak, *Dobro osobiste jako...*, op. cit., s. 921, która wskazuje szczególnie na kontekst postępującej komercjalizacji dóbr osobistych w tym prawa do wizerunku; T. Grzeszak, *Zdrada małżeńska naruszenie...*, op. cit., s. 608–609; M. Łolik, *Więź emocjonalna między...*, op. cit., s. 117–118.

²⁷ Nie można w tym kontekście nie wspomnieć o pracach F. Zolla, który opracował koncepcję praw osobistych na gruncie prawa prywatnego austriackiego: F. Zoll, *Prawa osobiste w zarysie ze stanowiska prawa prywatnego austriackiego*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” 1903, rocznik IV, s. 535–563 (istota praw osobistych została przedstawiona na s. 554–560); F. Zoll, *Prawo cywilne opracowane głównie na podstawie przepisów obowiązujących w Małopolsce. Tom I. Część ogólna*, przy współdziałaniu J. Gwiazdomorskiego, L. Oberlendera, T. Soltysika, Poznań 1931, s. 171–176.

²⁸ S. Grzybowski, *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*, Warszawa 1957, s. 78–79, gdzie stwierdza się, że „wspólną charakterystyczną cechą wszelkich dóbr osobistych są niemajątkowe, indywidualne wartości świata uczuć, stanu życia psychicznego

zywania Kodeksu cywilnego²⁹. Sformułowana przez Stefana Grzybowskiego przed powstaniem Kodeksu cywilnego, a dopracowana w okresie jego obowiązywania definicja dóbr osobistych jako „indywidualnych wartości świata uczuć, życia psychicznego człowieka” była ważnym elementem procesu kształtowania się współczesnego rozumienia „dóbr osobistych” i miała swoich zwolenników wśród przedstawicieli doktryny prawa cywilnego³⁰. Zaproponowana przez S. Grzybowskiego definicja została uznana za wyraz subiektywnej koncepcji dóbr osobistych³¹, chociaż takie określenie jest bardziej adekwatne do koncepcji naruszenia dóbr osobistych sformułowanej przez tego Autora. Obecnie powszechnie akceptowana jest inna definicja, w której wyraźnie akcentowane są obiektywne elementy, korespondująca z obiektywną koncepcją dóbr osobistych. Zgodnie z obiektywną koncepcją dobrami osobistymi są „wartości o charakterze niemajątkowym, wiążące się z osobowością człowieka, uznane powszechnie w społeczeństwie”³². Fundamenty obiektywnej koncepcji dóbr osobistych zawarte są przede wszystkim w rozważaniach J. Panowicz-Lipskiej, która jako dobra osobiste kwalifikowała

człowieka. Ochrona dóbr osobistych jest ochroną przed naruszeniem tych właśnie wartości. Przedmiotem ochrony jest uczucie ludzkie, niezmałony stan życia psychicznego”. Uznając istnienie tylko poszczególnych praw osobistych (niewymienionych jednak wyczerpująco w obowiązujących przepisach) oraz odpowiadających im poszczególnych dóbr osobistych, Autor ten wyraził pogląd, że „nie ma «ogólnego» prawa osobistości ani «ogólnego» dobra osobistego, nie istnieje w obowiązującym porządku prawnym prawo do jakiegoś «niezmałowanego stanu spokoju psychicznego» czy też «nienaruszalności uczuć». Istnieje tylko pewna ogólna wspólna cecha: o naruszeniu dobra osobistego można mówić tylko wtedy, ale i zawsze wtedy, gdy naruszenie dobra osobistego wywołało odczucie naruszenia tych niemajątkowych i indywidualnych wartości”.

²⁹ S. Grzybowski, [w:] S. Grzybowski (red.), W. Czachórski (red. nac.), *System prawa cywilnego. Tom I. Część ogólna*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974, s. 296 oraz S. Grzybowski, [w:] S. Grzybowski (red.), W. Czachórski (red. nac.), *System prawa cywilnego. Tom I. Część ogólna*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk Łódź 1985, s. 297.

³⁰ H. Dąbrowski, [w:] J. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz 1. Księga pierwsza – część ogólna*, Warszawa 1972, komentarz do art. 23, s. 90; K. Piasecki, [w:] J. Winiarz (red.), *Kodeks cywilny z komentarzem. Tom I*, Warszawa 1989, komentarz do art. 23, s. 38, Nb 9; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2001, s. 182; wydatuje się, że w ten sposób również J. Piszczek, *Nośniki materialne dóbr osobistych*, „Studia Prawnoustrojowe” 2015, t. 28, s. 112.

³¹ Por. P. Księżak, [w:] M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak (red.), *Kodeks cywilny. Część ogólna. Komentarz*. LEX, Warszawa 2014, komentarz do art. 23, s. 269, Nb 6; por. również: A. Szpunar, *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979, s. 103–105.

³² S. Dmowski, [w:] S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 2011, komentarz do art. 23, s. 108, Nb 5 i s. 110–111, Nb 9; P. Księżak, op. cit., s. 269, Nb 6; P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2016, komentarz do art. 23, s. 58–59, Nb 2; M. Pazdan, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449¹⁰*, Warszawa 2015, komentarz do art. 23, s. 109–110, Nb 4; M. Pazdan, [w:] M. Safjan (red.), Z. Radwański (red. nac.), *System prawa prywatnego. Tom I. Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2012, s. 1233–1234, Nb 11–12; P. Sobolewski, [w:] K. Osajda (red.), *Tom I. Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna. Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny. Prawo o notariacie (art. 79–95 i 96–99)*, Warszawa 2017, komentarz do art. 23, s. 176, Nb 1; A. Szpunar, *Ochrona dóbr osobistych...*, op. cit., s. 106.

„niemajątkowe wartości, jakie dla każdego człowieka przedstawiają: jego fizyczna i psychiczna integralność oraz przejawy twórczej działalności” i identyfikowała je z uwzględnieniem elementów obiektywizujących³³.

Teresa Grzeszak³⁴ za trafiającą w sedno uznaje zaproponowaną przez Sąd Najwyższy³⁵ definicję dóbr osobistych, w myśl której: „Dobra osobiste ujmowane są w kategoriach obiektywnych, jako wartości o charakterze niemajątkowym, ściśle związane z człowiekiem, decydujące o jego bycie, pozycji w społeczeństwie, będące wyrazem odrębności fizycznej i psychicznej oraz możliwości twórczych, powszechnie uznane w społeczeństwie i akceptowane przez system prawny. Nierozzerwalne związanie tych wartości, jako zespołu cech właściwych człowiekowi, stanowiących o jego walorach, z jednostką ludzką wskazuje na ich bezwzględny charakter, towarzyszący mu przez całe życie, niezależnie od sytuacji, w jakiej znajduje się w danej chwili.”

Więzi rodzinne rozumiane jako rzeczywiste relacje międzyludzkie, w których występują trwałe, silne i pozytywne uczucia³⁶ stron względem siebie³⁷, mogące przejawiać się na zewnątrz w szczególności w przywiązaniu warunkującym odczuwanie braku obecności drugiej osoby, pamięci o sobie, okazywaniu sobie szacunku, udzielaniu sobie wsparcia w wyjątkowych lub codziennych sytuacjach życiowych, wspólnym prowadzeniu lub pomocy w prowadzeniu gospodarstwa domowego, a w konsekwencji możliwe do jednoznacznego stwierdzenia dla osób trzecich³⁸, spełniają wszystkie kryteria

³³ J. Panowicz-Lipska, *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1975, s. 29; J. Panowicz-Lipska, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1–449*¹¹, Warszawa 2016, komentarz do art. 23, s. 109–111, Nb 1 i 5.

³⁴ T. Grzeszak, *Dobro osobiste jako...*, op. cit., s. 903.

³⁵ Wyrok SN z dnia 6 maja 2010 r., II CSK 640/09, Legalis.

³⁶ Stanowiące względnie trwałe i złożone ustosunkowania wobec rzeczywistości, których istotę stanowi odczuwanie osobistego (choć nie zawsze podmiotowego) stosunku do określonego (rozpoznanego przez podmiot) przedmiotu, we względnie stały sposób (utrzymujący się pomimo różnorodnych reakcji na doraźne zdarzenia wiążące się z danym przedmiotem), a ich różnorodność i właściwość określają komponent afektywny – pochodny od automatycznych reakcji czuciowych na bodźce, niezależnych od poznawczego wglądu oraz komponent poznawczo-emocjonalny – pochodny od interpretacji i ocen poznawczych (M. Jarymowicz, *Uczucia*, [w:] W. Szewczuk (red.), *Encyklopedia Psychologii*, Warszawa 1998, s. 929–930). Tak rozumiane uczucia nie mogą być utożsamiane z emocjami, które stanowią odzwierciedlenie stosunku osobnika do rzeczywistości, wyrażające się w ukierunkowanym zachowaniu, będącym wynikiem zaburzenia równowagi organizmu; innymi słowy są odzwierciedleniem stosunku osobnika do aktywizujących jego potrzeby przedmiotów i zjawisk otaczającego świata oraz zjawisk zachodzących w nim samym (W. Szewczuk, *Emocje*, [w:] W. Szewczuk (red.), op. cit., s. 86).

³⁷ Taka definicja więzi rodzinnych wpisuje się w szeroką humanistyczną definicję więzi społecznych rozumianych jako kompleks, suma tych wszystkich czynników, które zapewniają danej całości społecznej (grupie, zbiorowości społecznej) istnienie, trwanie i działanie (W. Jacher, *Więź społeczna*, [w:] W. Szewczuk (red.), op. cit., s. 951).

³⁸ Znaczenie tego czynnika było eksponowane przy rekonstruowaniu pojęcia „najbliższych członków rodziny” w kontekście art. 446 § 4 k.c. B. Lackoroński, *Zadośćuczynienie pieniężne za...*, op. cit., s. 42–43 oraz „więzi rodzinnych” w kontekście art. 448 k.c. B. Lackoroński, *Glosa do Uchwały Sądu Najwyższego – Izby Cywilnej z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11*, „Orzecznictwo

uznania ich za dobra osobiste wynikające z definicji przyjmowanych zarówno przez zwolenników koncepcji subiektywnej, jak i obiektywnej.

Wspólną cechą definicji dóbr osobistych jest uznawanie ich za **wartości**. Ze względu na silne osadzenie dóbr osobistych w kontekście społecznym miarodajne dla określenia zakresu znaczeniowego pojęcia „wartości”, używanego do ich zdefiniowania, powinno być jego rozumienie przyjmowane w socjologii. W socjologii wartością jest dowolny obiekt, któremu ludzie przypisują ważność, mogący mieć postać materialną, jak i idealną, istniejący realnie lub wyłącznie w sferze świadomości³⁹. W takim ujęciu wartością może być dowolny obiekt, idea lub instytucja, będące przedmiotem potrzeby, postawy lub pożądania⁴⁰. Ze względu na to, że w prawie cywilnym dominuje obiektywna koncepcja dóbr osobistych, dobrami osobistymi mogą być wartości **uznawane**, czyli takie, które mają genezę społeczną, są traktowane za godne pożądania i oparte mniej na emocjach, a bardziej na przekonaniu, że dany przedmiot powinien być atrakcyjny i odczuwany jako wartość⁴¹. Przeciwnieństwem wartości uznawanych są wartości odczuwane, których geneza ma charakter subiektywny i indywidualny.

Drugim elementem wspólnego mianownika różnych definicji dóbr osobistych jest ścisły związek wartości, stanowiących ich desygnaty, z podmiotem prawa cywilnego, a **trzecim elementem** – nie zawsze wprost wysławianym w samej definicji – jest ich niemajątkowy charakter.

Ścisły związek więzi rodzinnych z osobami, pomiędzy którymi one się wykształciły, wynika w szczególności z faktu, że możliwość powstania i ukształtowania się w określony sposób więzi rodzinnych zależy od indywidualnych cech połączonych nimi osób, które niekiedy ujawniają się tylko w ich wzajemnych relacjach i nie są przejawiane względem innych osób. Wiąż rodzinna jest nieprzenoszalna i gaśnie wraz ze śmiercią osoby, która uczestniczy w określonej relacji. Po śmierci jednej z osób połączonych więzią

Sądów Polskich” 2012, nr 3, poz. 32, s. 201. Zaproponowana definicja „więzi rodzinnych” jest oparta na proponowanych przeze mnie dotychczas wszystkich przesłankach, których wystąpienie uznałem za miarodajne dla ich uznania za dobro osobiste podlegające ochronie cywilnoprawnej.

³⁹ A. Słaboń, *Wartość*, [w:] M. Pacholski, A. Słaboń, *Słownik pojęć socjologicznych*, Kraków 2010, s. 243.

⁴⁰ M. Ziółkowski, *Wartości*, [w:] *Encyklopedia Socjologii. 4. S-Ż*, Warszawa 2002, s. 291.

⁴¹ O tym, że więzi rodzinne są wartością uznawaną powszechnie w polskim społeczeństwie świadczą dostępne wyniki badań opinii społecznej z lat 1997–2013, w których szczęście rodzinne/życie rodzinne było wielokrotnie wskazywane jako najważniejsza wartość nawet przed własnym zdrowiem respondentów. Por. B. Lackoroński, *Więzi rodzinne jako dobro osobiste – uwagi na tle wyroku Sądu Najwyższego z dnia 9 sierpnia 2016 roku, II CSK 719/15*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały Naukowe. Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym i na rzecz osób najbliższych” 2017, t. 5, s. 98–100, gdzie są przytoczone dokładne wyniki tych badań. Na silne uzasadnienie aksjologiczne mogące przemawiać za uznaniem więzi rodzinnych za dobro osobiste wskazuje P. Szymańska vel Szymanek, *Wiąż rodzinna...*, op. cit., s. 345–346, która jednak uznaje za niedopuszczalne uznanie więzi rodzinnych za dobro osobiste w aktualnym stanie prawnym.

rodzinną może powstać inne dobro osobiste w postaci kultu pamięci po osobie zmarłej, które w sensie prawnym stanowi inne dobro osobiste, a jedynie w sensie funkcjonalnym może być uznane – przynajmniej częściowo – za kontynuację dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych. Możliwość uznania za dobro osobiste więzi rodzinnych nie przekreśla fakt, że istnieją one zawsze w relacji dwóch osób fizycznych. Wynika to w szczególności z faktu, że nie budzi wątpliwości dopuszczalność uznania za dobra osobiste takich wartości jak tajemnica korespondencji wyraźnie wskazana w art. 23 k.c. oraz kult pamięci osoby zmarłej, istniejące również w relacji osoby fizycznej poszukującej ochrony odpowiednio z innym podmiotem albo zmarłą osobą fizyczną.

Więzi rodzinne rozumiane w powyżej określony sposób, mają charakter niemajątkowy, ponieważ nie są bezpośrednio uwarunkowane interesami ekonomicznymi osób, między którymi istnieją⁴². Okoliczność, że więzi rodzinne mogą stanowić istotny element kontekstu, w którym interesy ekonomiczne są realizowane, nie podważa ich niemajątkowego charakteru. Wynika to już z definicji więzi rodzinnych, których powstanie i możliwość stwierdzenia nie jest uzależniona od występowania jakichkolwiek okoliczności, które mają bezpośredni związek z sytuacją ekonomiczną osób będących stroną relacji określanych takim mianem. Konkretna sytuacja ekonomiczna osób, pomiędzy którymi relacja jest rozpatrywana, może zarówno sprzyjać, jak i stanowić przeszkodę powstania więzi rodzinnych. Nie oznacza to, że okoliczności mające związek z sytuacją ekonomiczną osób, pomiędzy którymi więzi rodzinne są rozpatrywane, nie mają żadnego znaczenia. Należy jednak podkreślić, że nie mają one znaczenia konstytutywnego.

Powyzsze prowadzi do wniosku, że pierwsza z wyróżnionych powyżej kontrowersja, wynikająca z braku osobistego charakteru więzi rodzinnych jako pochodnej relacji interpersonalnych, a opierająca się na przyjmowanych definicjach dóbr osobistych jest daleka od tego, aby można ją było uznać za w pełni uzasadnioną. Więzi rodzinne spełniają bowiem podstawowe wymagania jakie stawiane są wartościom, które są uznawane za dobra osobiste. Więzi rodzinne wykazują wiele podobieństw do wartości uznanych za dobra osobiste, czy to przez samego ustawodawcę, czy też w orzecznictwie i doktrynie, takich jak: tajemnica korespondencji, prawo do prywatności, czy kult pamięci osoby zmarłej.

Ze względu na fakt, że w przyjmowanych przez Sąd Najwyższy definicjach więzi rodzinnych, które mogą być uznawane za dobro osobiste, zawarte są kryteria pozwalające na obiektywną weryfikację istnienia więzi rodzinnych, są to wartości uznawane i odróżniane od więzi rodzinnych jedynie su-

⁴² Analogicznie rozumiany jest „niemajątkowy charakter praw podmiotowych”. Por. A. Szpunar, *Ochrona dóbr osobistych...*, op. cit., s. 97; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, op. cit., s. 138.

biektywnie odczuwanych⁴³. Z tego powodu również druga z powyżej wskazanych kontrowersji, wynikająca z subiektywnego charakteru więzi rodzinnych, może być podana w wątpliwość. Sąd Najwyższy dokonał wykładni przepisów prawa cywilnego, której rezultatem jest możliwość udzielania ochrony prawnej więziom rodzinnym, jeśli mogą być one uznane *in concreto* za dobro osobiste. Podane w orzeczeniach SN kryteria zapobiegają udzielaniu więziom rodzinnym ochrony prawnej przewidzianej dla dóbr osobistych w przypadkach, w których nie będą występować lub nie będą możliwe do udowodnienia przesłanki jej udzielania. Sąd Najwyższy rekonstruuje w sposób uzasadniony w świetle aktualnie obowiązujących przepisów prawa, narzędzia pozwalające osiągnąć swoistą, względną równowagę pomiędzy ochroną interesów poszkodowanych wskutek naruszenia dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych i ochroną interesów podmiotów ponoszących odpowiedzialność przed koniecznością zaspokajania roszczeń, których przesłanki dochodzenia byłyby niemożliwe do obiektywnego zweryfikowania⁴⁴.

Trzecia z powyżej wskazanych kontrowersji odnosi się w istocie do czasowych granic istnienia więzi rodzinnych jako dobra osobistego i ściśle wiąże się z czwartą kontrowersją dotyczącą zdarzeń, które mogą stanowić jego naruszenie. Kontrowersja ta sprowadza się do pytania o początek i koniec cywilnoprawnej ochrony przysługującej temu dobru osobistemu.

Zagadnienie dotyczące początku ochrony więzi rodzinnych jako dobra osobistego było dotychczas rozstrzygane przez SN w orzeczeniach, które odnosiły się do dopuszczalności dochodzenia roszczenia o zadośćuczynienie za krzywdy wynikłe ze śmierci dziecka poczętego⁴⁵. Nie można wykluczyć, że więzi rodzinne z perspektywy dziecka mogą podlegać ochronie od chwili, kiedy zaczyna ono odczuwać fizyczną bliskość matki, a innych członków rodziny z dzieckiem od dnia uzyskania wiedzy o jego poczęciu. Nie ma podstaw do przyjęcia, że ochrona więzi rodzinnych z dzieckiem poczętym, lecz nienarodzonym, jest uzależniona od jego zdolności do życia poza organizmem matki,

⁴³ Por. wyrok SN z dnia 9 sierpnia 2016 r., II CSK 719/15, Legalis; uchwała (7) SN z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 36/17, Legalis; uchwała SN (7) z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 60/17, Legalis.

⁴⁴ Wyrok SN z 9 sierpnia 2016 r., II CSK 719/15 oraz uchwała SN (7) z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 60/17, Legalis odpowiadają postulatowi sformułowanemu w doktrynie prawa cywilnego, aby to dobro osobiste zostało możliwe precyzyjnie określone: por. M. Łolik, *Glosa do Uchwały Sądu Najwyższego – Izby Cywilnej z dnia 13 lipca 2011 r.*, III CZP 32/11, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2012, nr 3, poz. 32, s. 203; M. Łolik, *Glosa do uchwały SN z dnia 22 października 2010 roku*, III CZP 76/10, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2011, nr 9, poz. 96, s. 669–670.

⁴⁵ Wyrok SN z dnia 9 marca 2012 r., I CSK 282/11, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2012, nr 11, poz. 106 z głosami K. Bączyk-Rozwadowskiej, *ibidem*, s. 747–752, oraz M. Nesterowicza, „Przegląd Sądowy” 2013, nr 1, s. 108–113 oraz *Prawo Medyczne. Komentarze i glosy do orzeczeń sądowych*, Warszawa 2014, s. 546–553; wyrok SN z dnia 26 listopada 2014 r., III CSK 307/13, Legalis; wyrok SN z dnia 13 maja 2015 r., III CSK 285/14, Legalis, w których możliwość zasądzenia zadośćuczynienia na podstawie art. 446 § 4 k.c. za krzywdy wynikłe ze śmierci dziecka poczętego, lecz nienarodzonym, SN uzależnił od zdolności dziecka do życia poza organizmem matki.

czy od definitywnego uzyskania przez to dziecko zdolności prawnej (art. 8 § 1 w związku z art. 9 k.c.). Ostatnia okoliczność może mieć znaczenie jedynie dla nabycia przez dziecko jego własnych roszczeń. Pozostaje ona jednak obojętna dla powstania więzi rodzinnych z tym dzieckiem i ich cywilnoprawnej ochrony. Stopień zaawansowania ciąży może być okolicznością, która wpływa na stopień rozwoju więzi rodzinnych⁴⁶ oraz na zakres krzywd doznanych wskutek spowodowania poronienia lub martwego urodzenia dziecka poczętego.

Koniec ochrony więzi rodzinnej jako dobra osobistego ma miejsce w chwili śmierci co najmniej jednej z osób, pomiędzy którymi dana więź rodzinna istnieje. Funkcjonalną kontynuacją tego dobra osobistego po śmierci jednej z osób, które łączy więź rodzinna, jest dobro osobiste przysługujące pozostałemu przy życiu człowiekowi w postaci kultu pamięci osoby zmarłej.

Z końcem ochrony więzi rodzinnej jako dobra osobistego wiąże się czwarta kontrowersja w postaci katalogu zdarzeń, które mogą uruchamiać jego ochronę cywilnoprawną. Dotychczasowe orzecznictwo SN, z zastrzeżeniem dotyczącym uchwały (7) SSN (Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych) z dnia 22 października 2019 r.⁴⁷, pozwala na sformułowanie generalnego wniosku, że kontrowersje budzi jedynie katalog zdarzeń, które uzasadniają korzystanie ze środków ochrony majątkowej dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych.

W związku z tym, że śmierć osoby fizycznej powoduje zerwanie więzi rodzinnych, uznaje się, że spowodowanie śmierci człowieka może uzasadniać dochodzenie roszczenia o zadośćuczynienie za wynikłe stąd krzywdy na podstawie art. 448 k.c. przez osoby, które łączyły ze zmarłym więzi rodzinne stanowiące dobro osobiste. W wyroku SN z dnia 9 sierpnia 2016 r., II CSK 719/15 oraz uchwałach (7) SN z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 36/17, III CZP 60/17 oraz III CZP 69/17 uznano, że zasądzenie zadośćuczynienia pieniężnego za krzywdy wynikłe z naruszenia więzi rodzinnych jest możliwe nie tylko wskutek spowodowania śmierci jednej z osób, które łączy więź rodzinna będąca dobrem osobistym, lecz również wskutek spowodowania ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu jednej z tych osób. W wyroku z dnia 24 kwietnia 2018 r., V CSK 300/17, stwierdzono, że roszczenie o zadośćuczynienie za krzywdy wynikłe z ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu może być uwzględnione na podstawie art. 448 k.c. jedynie wyjątkowo.

Widoczne w świetle dotychczasowego orzecznictwa Sądu Najwyższego restrykcyjne podejście do katalogu zdarzeń, obejmującego jedynie spowodowanie śmierci lub ciężkiego i trwałego uszczerbku na zdrowiu, wskutek któ-

⁴⁶ Wydaje się, że w tym kierunku również: K. Bączyk-Rozwadowska, *Glosa do wyroku SN z dnia 9 marca 2012 roku, I CSK 282/11*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2012, nr 11, poz. 106, s. 750.

⁴⁷ I NSNZP 2/19, Legalis.

rych może dojść do naruszenia więzi rodzinnych stanowiących dobro osobiste i powstania roszczeń składających się na ich majątkową ochronę, w tym w szczególności roszczenia o zadośćuczynienie, nie są stosowane, gdy są rozważane jako przesłanki korzystania ze środków ochrony niemajątkowej⁴⁸.

Kontrowersje trzecia i czwarta oraz wynikające z nich wątpliwości praktyczne, które dotychczas się ujawniły, zostały usunięte w orzecznictwie Sądu Najwyższego w drodze wykładni obowiązujących przepisów. Zapewne w przyszłości niejednokrotnie pojawi się problem możliwości korzystania ze środków ochrony niemajątkowej więzi rodzinnych jako dobra osobistego w sytuacji, gdy jego naruszenie jest wynikiem zachowania, podżegania lub pomocnictwa jednej z osób, między którymi więź rodzinna istnieje⁴⁹. Zapewne też w niedalekiej przyszłości powstanie konieczność rozstrzygnięcia o dopuszczalności dochodzenia roszczenia prewencyjnego na podstawie art. 24 § 1 k.c. w przypadku zagrożenia więzi rodzinnych oraz spektrum żądań, które mogą być kierowane wobec osoby stwarzającej zagrożenie dla więzi rodzinnych, będących dobrem osobistym. Nie są to jednak kwestie, które mogą zdyskwalifikować uznanie więzi rodzinnych za dobro osobiste. Kwestia i konieczność określenia rozsądnego zakresu i granic ochrony poprzez przyjęcie odpowiedniej formuły określonego dobra osobistego pojawia się w przypadku każdego nowego dobra osobistego. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na to, że w sprawach dotyczących ochrony więzi rodzinnych między małżonkami lub konkubentami pozostającymi w związkach monogamicznych istotną okolicznością zawsze będzie decyzja którejkolwiek z osób połączonych więzią rodzinną o rozstaniu, w przypadku małżeństw poparta wyrokiem rozwodowym. Problem kolizji więzi rodzinnych jako dobra osobistego z innymi dobrami osobistymi, w tym w szczególności z wolnością, nie jest czymś szczególnym, co ujawnia się tylko w związku z tym dobrem osobistym. Analogiczny i nieuchronny konflikt istnieje pomiędzy prawem do prywatności i wolnością prasy, który był od początku przewidziany przez twórców koncepcji prawa do

⁴⁸ Por. wyrok SN z dnia 23 czerwca 2017 r., I CSK 272/16, Legalis. Wyrok ten jest nie tylko ilustracją tezy o tym, że katalog możliwych naruszeń więzi rodzinnych będących dobrem osobistym jako przesłanek korzystania ze środków ochrony niemajątkowej jest otwarty i szeroki. Przeczy on również pogładowi, zgodnie z którym jedynym motywem przyświecającym uznaniu więzi rodzinnych za dobro osobiste były możliwości uzyskiwania zadośćuczynień z tytułu ich naruszenia. Skoro do Sądu Najwyższego dotarła sprawa, w której domagano się ochrony więzi rodzinnych przede wszystkim o charakterze niemajątkowym, może to oznaczać, że takie sprawy zdarzają się w praktyce, chociaż, co jest widoczne na pierwszy rzut oka, stanowią one mniejszość spraw o ochronę więzi rodzinnych jako dobra osobistego. Por. również K. Krupa-Lipińska, op. cit., s. 8–13, która opisuje dwa wyroki sądów apelacyjnych dotyczące środków ochrony niemajątkowej dobra osobistego w postaci więzi rodzinnych. Chociaż w odmiennym kierunku w tym zakresie: wyrok SN z dnia 11 grudnia 2018 r., IV CNP 31/17, Legalis.

⁴⁹ Kwestia ta była rozważana w wyroku SA w Katowicach z dnia 30 kwietnia 2015 r., I ACa 60/15, Legalis oraz wyroku SN z dnia 11 grudnia 2018 r., IV CNP 31/17, Legalis. Na brak możliwości korzystania z majątkowych środków ochrony w takich przypadkach zwraca uwagę R. Strugała, *Dobra i interesy chronione w strukturze czynu niedozwolonego*, Warszawa 2019, s. 341.

prywatności⁵⁰. Nie stanowi on podstawy do kwestionowania uznawania prawa do prywatności za dobro osobiste. To jest również odpowiedź na ostatnią z wyżej wskazanych kontrowersji wiążących się z uznaniem więzi rodzinnych za dobro osobiste. Należy wskazać, że powstanie więzi rodzinnych między małżonkami lub osobami pozostającymi w jakimkolwiek innym trwałym związku o charakterze monogamicznym, chociażby tylko z ich woli, następuje w wyniku skorzystania z konstytucyjnie zagwarantowanej wolności osobistej (art. 31 ust. 1 Konstytucji RP) oraz prawa do ochrony życia rodzinnego (art. 47 Konstytucji RP). Konsekwencje powstania więzi rodzinnych mogą mieć wpływ na sferę wolności indywidualnej, w tym w szczególności prowadzić do jej ograniczenia. Należy tu wskazać w szczególności na wynikający z art. 23 zd. 2 KRO obowiązek wierności istniejący między małżonkami. Istnienie takich konsekwencji określonego sposobu skorzystania z własnej wolności i prawa do decydowania o życiu rodzinnym nie może być kwestionowane na podstawie przepisów, które tę wolność i prawo gwarantują.

Piąta kontrowersja jest pozorna, ponieważ w art. 24 § 3 k.c. ustawodawca przesądza o kumulatywnym charakterze zbiegu środków ochrony dóbr osobistych wynikających z art. 24 k.c. oraz z innych przepisów. Została ona odrzucona wprost w szczególności w uchwale SN (7) z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 69/17, Legalis.

Szоста kontrowersja wynika z szerszej dyskusji toczonej się w prawie zobowiązań odnośnie do tego, na jakich podstawach, ogólnych czy szczególnych⁵¹, możliwe jest dochodzenie roszczeń o naprawienie szkód wynikłych

⁵⁰ S.D. Warren, L.D. Brandeis, *The Right to Privacy*, "Harvard Law Review" 1890, vol. IV, nr 5, s. 214–219.

⁵¹ Pogląd, zgodnie z którym dochodzenie roszczeń o naprawienie szkód wynikłych z pośrednich naruszeń dóbr jest możliwe tylko wtedy, gdy jest to wyraźnie przewidziane w szczególnych przepisach prawa, prezentują w szczególności: E. Bagińska, *Kompensacja krzywdy osób najbliższych w razie poniesienia przez poszkodowanego ciężkiego uszczerbku na zdrowiu – przegląd rozwiązań europejskich*, [w:] M. Pazdan, M. Jagielska, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar (red.), *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiołkowi*, Warszawa 2017, s. 641–642; E. Bagińska, *Dopuszczalność dochodzenia przez osoby bliskie zadośćuczynienia w związku z doznaniem poważnej szkody na osobie przez bezpośrednio poszkodowanego*, „Iustitia” 2016, nr 2, s. 71–76; Z. Banaszczyk, *Znaczenie art. 77 ust. 1 Konstytucji RP dla określenia podmiotowego zakresu indemnizacji szkód wyrządzonych niezgodnym z prawem wykonywaniem władzy publicznej*, [w:] M. Pazdan, M. Jagielska, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar (red.), *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiołkowi*, Warszawa 2017, s. 664–665; Z. Banaszczyk, *Szkody bezpośrednie i pośrednie a podmiotowy zakres odpowiedzialności odszkodowawczej*, „Przegląd Sądowy” 2016, nr 2, s. 28–47; L. Bosek, op. cit., s. 4 i 6; W. Czachórski, *Dobra osobiste i ich ochrona*, [w:] S. Soltysiński (red.), *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego (Studia i rozprawy). Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zbigniewa Radwańskiego*, Poznań 1990, s. 24; M. Kaliński, *Glosa do wyroku SN z dnia 22 czerwca 2012 roku V CSK 282/11*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2015, nr 7–8, poz. 74, s. 1112–1118; M. Kaliński, *Ograniczenie indemnizacji do podmiotów bezpośrednio poszkodowanych w związku z nowelizacją art. 446 Kodeksu cywilnego*, „Przegląd Sądowy” 2014, nr 3, s. 7–23; A. Szpunar, *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkada na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998, s. 63.

z pośrednich naruszeń dóbr. Sąd Najwyższy odnosi się do tej kontrowersji, albo tak jak w wyroku z dnia 9 sierpnia 2016 r., II CSK 719/15, gdzie odrzucano argumenty, które mogłyby stanowić przeszkodę uznania dopuszczalności dochodzenia roszczenia o zadośćuczynienie za naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej, opierające się na koncepcji bezprawności względnej⁵², ograniczeniu odpowiedzialności odszkodowawczej na ogólnych podstawach tylko względem osób bezpośrednio poszkodowanych⁵³, czy wnioskowaniu *a contrario* z art. 446 k.c.⁵⁴, albo uznaje, że poszkodowani wskutek naruszenia więzi rodzinnej stanowiącej dobro osobiste są bezpośrednio poszkodowanymi⁵⁵. W mojej ocenie pierwszy sposób usunięcia tej kontrowersji jest bardziej przekonujący. Jest on również prezentowany w orzecznictwie dotyczącym odpowiedzialności za majątkowe szkody wynikłe z pośrednich naruszeń dóbr⁵⁶.

Kontrowersje siódma i ósma, opierające się na retroaktywności wykładni, wskutek której doszło do uznania więzi rodzinnych za dobro osobiste wydają się *prima facie* definitywnie uniemożliwiające stwierdzenie, że więzi

⁵² Por. argumenty przeciwko tej koncepcji: A. Chłopecki, *Szkoda poniesiona przez spółkę akcyjną a szkoda poniesiona przez akcjonariusza w świetle przepisów kodeksu spółek handlowych i kodeksu cywilnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2007, nr 5, s. 12; M. Owczarek, *Problem odpowiedzialności względnej w systemie odpowiedzialności deliktowej*, „Palestra” 2004, nr 5–6, s. 36–47; T. Pajor, *Pure Economic Loss. Polish report*, [w:] *Rapports Polonais Présentés Au XVIIe Congrès International De Droit Comparé, Utrecht, 16–22 juillet 2006*, Łódź 2006, s. 41; M. Safjan, *Problematyka tzw. bezprawności względnej oraz związku przyczynowego na tle odpowiedzialności za niezgodne z prawem akty normatywne*, [w:] L. Ogiegło, W. Popiołek, M. Szpunar (red.), *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, Kraków 2005, s. 1321–1336; M. Wałachowska, op. cit., s. 108–112; B. Lackoroński, *Glosa do wyroku SN z dnia 24 września 2008 roku, II CSK 177/08*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2009, Nr 10, poz. 108; B. Lackoroński, *Glosa do wyroku SN z dnia 22 czerwca 2012 roku, V CSK 282/11*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2013, nr 5, poz. 48, s. 332–337; por. również: J. Widło, *Glosa do Uchwały SN z dnia 27 kwietnia 2001 roku, III CZP 5/01*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2003, nr 6, poz. 74, s. 322–326. P. Machnikowski, [w:] A. Olejniczak (red.), Z. Radwański (red. nac.), *System prawa prywatnego Tom 6, Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2014, s. 397, Nb 25, uznaje zagadnienie charakteru bezprawności w reżimie odpowiedzialności odszkodowawczej *ex delicto* za dyskusyjne.

⁵³ Por. argumenty przeciwko takiemu ograniczeniu: B. Lackoroński, *Odpowiedzialność cywilna za pośrednie naruszenia dóbr*, Warszawa 2013, s. 107–170; R. Strugała, *Odpowiedzialność deliktowa wobec osób pośrednio poszkodowanych: podmiotowe granice obowiązku odszkodowawczego w kontekście pojęcia szkody*, „Studia Prawa Prywatnego” 2017, nr 2, s. 25–28; M. Wałachowska, op. cit., s. 108–109.

⁵⁴ O zawadności rozumowania *a contrario* z art. 446 k.c. por. M. Ferdyn, *Szkoda pośrednia – pojęcie oraz prawne podstawy jej naprawienia*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2011, nr 1, s. 124–125; W. Popiołek, *Odpowiedzialność spółki dominującej za szkodę «pośrednią» wyrządzoną przez spółkę zależną*, [w:] A. Dańko-Roesler, A. Oleszko, R. Pastuszko (red.), *Rozprawy z prawa prywatnego oraz notarialnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Maksymilianowi Pazdanowi*, Warszawa 2014, s. 318; R. Strugała, *Odpowiedzialność deliktowa wobec...*, op. cit., s. 26–27; B. Lackoroński, *Odpowiedzialność cywilna za...*, op. cit., s. 111–125.

⁵⁵ Takie uzasadnienie jest w uchwale SN (7) z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 36/17, Legalis oraz uchwale SN (7) z dnia 27 marca 2018 r., III CZP 69/17, Legalis.

⁵⁶ Por. wyroki SN z dnia 22 czerwca 2012 r., V CSK 282/11 oraz V CSK 338/11, Legalis.

rodzinne podlegają ochronie na podstawie art. 23 k.c. bez odpowiedniej interwencji legislacyjnej pozbawionej mocy wstecznej. Argument ten traci jednak swoją moc w przypadku, gdy uświadomimy sobie, że jego przyjęcie powoduje zmianę niewątpliwie otwartego katalogu dóbr osobistych zawartego w art. 23 k.c., obejmującego jedynie przykładowe ich wyliczenie w katalog zamknięty. Należy bowiem wskazać, że problem z retroaktywnością jest jednakowo aktualny w przypadku każdego nowo uznawanego dobra osobistego, a nie tylko w przypadku więzi rodzinnych. Uwzględnienie tego argumentu wiąże się z koniecznością wprowadzenia trudnej do zaakceptowania zmiany katalogu dóbr osobistych, polegającej na jego zamknięciu. Gdyby do tego doszło, uznawanie nowych wartości za dobra osobiste byłoby możliwe jedynie na podstawie stosownej zmiany legislacyjnej polegającej na wzbogaceniu ich zamkniętego katalogu. Takie rozwiązanie mogłoby powodować, że katalog dóbr osobistych nie ewoluowałby płynnie stosownie do zmian zachodzących w społeczeństwie. W konsekwencji, mógłby się pojawić niebezpieczny rozdzźwięk pomiędzy katalogiem dóbr osobistych podlegających ochronie prawa cywilnego i katalogiem powszechnie uznawanych w społeczeństwie wartości za zasługujące na ochronę, które nie podlegałyby jej tylko dlatego, że nie została wprowadzona odpowiednia zmiana w przepisie obejmującym ich katalog.

Podsumowanie

Powyższa analiza prowadzi do wniosku, że kontrowersje, jakie budzi lub może budzić uznanie więzi rodzinnych za dobro osobiste, nie są bezwzględne i niepodlegające dyskusji. Katalog dóbr osobistych zawarty w art. 23 k.c., wzbogacony o dobra osobiste uznane w orzecznictwie i doktrynie, takie jak w szczególności: kult pamięci osoby zmarłej⁵⁷, tradycja rodzinna⁵⁸, prawo do

⁵⁷ Wyrok SN Z dnia 12 lipca 1968 r., I CR 252/68, OSNCP 1970, nr 1 poz. 18; wyrok SN z dnia 31 marca 1980 r., II CR 88/80, Lex nr 8222; wyrok SN z dnia 24 lutego 2004 r., III CK 329/02, OSNC 2005, nr 3, poz. 48; T. Grzeszak, *Prawo do bycia pochowanym w wybranym przez siebie miejscu*, [w:] J. Balcarezyk (red.), *Dobra osobiste w XXI wieku. Nowe wartości, zasady, technologie*, Warszawa 2012, s. 406 wspomina o prawie chroniącym kult bliskich zmarłych odróżniając je od prawa do grobu; S. Grzybowski, *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego – Izby Cywilnej z dnia 23 maja 1975 r., II CR 193/75*, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1977, nr 1, poz. 5, s. 12–13; S. Dmowski, (aktualizacja) R. Trzaskowski, [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna. I*, Warszawa 2014, komentarz do art. 23, s. 135, Nb 11; A. Kędzińska-Cieślakowa, *Glosa do wyroku z 12 VII 1968, I CR 252/68*, „Państwo i Prawo” 1970, nr 8–9, s. 417–418; P. Księżak, op. cit., s. 301–305, Nb 93–104; P. Machnikowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, op. cit., s. 61, Nb 6; J. Panowicz-Lipska, [w:] *Kodeks cywilny...*, op. cit., s. 124–125, Nb 20; M. Poźniak-Niedzielska, *Glosa do wyroku z 5 III 1971 roku, II CR 686/70*, „Państwo i Prawo” 1972, nr 7, s. 132–133; A. Szpunar, *Ochrona prawna kultu osoby zmarłej*, „Palestra” 1978, nr 8, s. 29.

⁵⁸ Wyrok SN z dnia 28 lutego 2003 r., V CK 308/02, OSNC 2004, nr 5, poz. 82; P. Księżak, op. cit., s. 305, Nb 105; J. Panowicz-Lipska, [w:] *Kodeks cywilny...*, op. cit., s. 125, Nb 21.

grobu⁵⁹, czy prawo do prywatności⁶⁰, uzasadnia wniosek, że z jednej strony dobra osobiste mają wspólne cechy odpowiadające ich definicji, a z drugiej strony różnią się między sobą pod względem stałości (niezmienności), przynależności z definicji jednej osobie, stopnia ich powiązania z uczuciami człowieka, czy stopnia ich powiązania z pozostawaniem człowieka w relacjach społecznych. Zróżnicowany stopień spełnienia tych kryteriów przez poszczególne wartości uznane przez ustawodawcę lub w orzecznictwie i doktrynie za dobra osobiste, podlegające ochronie prawa cywilnego, wskazuje na to, że ich spełnienie albo niespełnienie nie może przesądzać o dopuszczalności kwalifikowania określonej wartości jako dobra osobistego. Okoliczność, że więzi rodzinne są zmienne, ewoluują w ciągu życia człowieka, przynależą z definicji dwóm osobom, są silnie związane z uczuciami międzyludzkimi (w istocie z uczuciami każdej z osób połączonych więzią z drugą osobą lub wieloma osobami), występują w szczególnych relacjach społecznych – rodzinnych, nie uniemożliwia uznania ich za dobro osobiste bez narażania się na zarzut arbitralności.

Nie podzielam przy tym obaw, które rodzi uznanie więzi rodzinnych za dobro osobiste, wynikających z przeświadczenia, że spowoduje to zupełną dekompozycję konstrukcji dóbr osobistych i umożliwi udzielanie ochrony wszelkim relacjom międzyludzkim trudnym nawet w chwili obecnej do obrażenia, a tym bardziej zdefiniowania. Należy bowiem wskazać, że w orzecznictwie poszukuje się w moim przekonaniu z powodzeniem kryteriów, które pozwalają na odróżnienie więzi rodzinnych podlegających ochronie prawa cywilnego jako dobra osobiste od innych relacji międzyludzkich, w tym nawet więzi rodzinnych pozostających poza zakresem takiej ochrony. Stosowanie tych kryteriów pozwoli na racjonalne określenie nie tylko granic tego dobra osobistego, lecz również jego ochrony cywilnoprawnej.

Nie uważam też, aby takie orzeczenia, jak wyrok Sądu Okręgowego w Krakowie z dnia 7 września 2017 r., II Ca 1111/17 zasądzający zadośćuczynienie za krzywdy wynikłe z naruszenia więzi ze zwierzęciem miały swoje

⁵⁹ Wyrok SN z dnia 13 lutego 1979 r., I CR 25/79, OSNC 1979, nr 10, poz. 195; wyrok SN z dnia 23 maja 1982 r., IV CR 129/82; P. Księżak, op. cit., s. 305–306, Nb 106.

⁶⁰ Prawo do prywatności po uznaniu go w orzecznictwie i doktrynie zostało włączone do ustawowego katalogu dóbr osobistych na podstawie art. 14 ust. 6 ustawy z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe, Dz. U. z 1984 r., Nr 5, poz. 24 ze zm. Wyrok SN z dnia 18 stycznia 1984 r., I CR 400/83, OSNC 1984, nr 11 poz. 195; S. Dmowski, (aktualizacja) R. Trzaskowski, op. cit., s. 135, Nb 11; A. Kopff, *Ochrona sfery życia prywatnego jednostki w świetle doktryny i orzecznictwa*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1982, Prace Prawnicze, nr 100, s. 35 i 41–42; B. Kordasiewicz, *Glosa do wyroku z 18 stycznia 1984 r. (I CR 400/83)*, „Nowe Prawo” 1987, nr 4, s. 128; P. Księżak, op. cit., s. 306–309, Nb 107–114; P. Machnikowski, [w:] *Kodeks cywilny...*, op. cit., s. 60, Nb 6; J. Panowicz-Lipska, [w:] *Kodeks cywilny...*, op. cit., s. 121–124, Nb 19; M. Pazdan, [w:] *Kodeks cywilny...*, s. 127–130, Nb 62–64; M. Pazdan, [w:] *System prawa prywatnego...*, op. cit., s. 1261–1266, Nb 74–82; P. Sobolewski, op. cit., s. 181–183, Nb 28–42; A. Szpunar, *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999, s. 122–123.

korzenie wyłącznie i głównie w uznaniu więzi rodzinnych za dobro osobiste. Wydaje się, że przyjęcie takiego poglądu byłoby nadmiernym uproszczeniem, mimo że ma on bezpośrednie umocowanie w uzasadnieniu tego orzeczenia, w którym sąd odwołał się do więzi rodzinnych w celu uzasadnienia dopuszczalności zasądzenia zadośćuczynienia za krzywdy wynikłe ze śmierci psa powoda pogryzionego przez psa pozwanej. Źródła tego orzeczenia Sądu Okręgowego w Krakowie są w mojej ocenie o wiele głębsze niż *prima facie* może się wydawać i tkwią w niemal niezauważonym⁶¹ wpływie etyki ekologicznej na system prawny, wyrażający się chociażby w usankcjonowanej w przepisach ustawy o ochronie zwierząt ich dereifikacji. Orzeczenie to może być zwiastunem zmian, jakie mogą zajść w systemie prawa prywatnego, mimo braku interwencji legislacyjnej wszędzie tam, gdzie jego przepisy otwierają się na powszechnie przyjęte w społeczeństwie oceny. Zmiany tych ocen mogą dokonywać się w szczególności wskutek popularyzacji w społeczeństwie określonych postaw i nurtów filozoficznych, takich jak etyka ekologiczna.

Wykaz literatury

- Bagińska E., *Dopuszczalność dochodzenia przez osoby bliskie zadośćuczynienia w związku z doznaniem poważnej szkody na osobie przez bezpośrednio poszkodowanego*, „Iustitia” 2016, nr 2.
- Bagińska E., *Kompensacja krzywdy osób najbliższych w razie poniesienia przez poszkodowanego ciężkiego uszczerbku na zdrowiu – przegląd rozwiązań europejskich*, [w:] M. Pazdan, M. Jagielska, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar (red.), *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiołkowi*, Warszawa 2017.
- Banaszczyk Z., *Znaczenie art. 77 ust. 1 Konstytucji RP dla określenia podmiotowego zakresu indemnizacji szkód wyrządzonych niezgodnym z prawem wykonywaniem władzy publicznej*, [w:] M. Pazdan, M. Jagielska, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar (red.), *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiołkowi*, Warszawa 2017.
- Banaszczyk Z., *Szkody bezpośrednie i pośrednie a podmiotowy zakres odpowiedzialności odszkodowawczej*, „Przegląd Sądowy” 2016, nr 2.
- Bączyk-Rozwadowska K., *Glosa do wyroku SN z dnia 9 marca 2012 roku, I CSK 282/11*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2012, nr 11, poz. 106.
- Biały A., *Więź rodzinna jako dobro osobiste w kontekście zadośćuczynienia z tytułu śmierci osoby bliskiej*, [w:] B. Namysłowska-Gabrysiak, K. Syroka-Marczewska, A. Walczak-Żochowska (red.), *Prawo wobec problemów społecznych. Księga jubileuszowa Profesor Eleonory Zielińskiej*, Warszawa 2016.
- Bosek L., *W sprawie kwalifikacji więzi rodzinnej jako dobra osobistego (uwagi krytyczne na tle aktualnego orzecznictwa Sądu Najwyższego)*, „Forum Prawnicze” 2015, nr 3.

⁶¹ Należy odnotować, że o zjawisku dereifikacji zwierząt pisała E. Łętowska, *Dwa cywilnoprawne aspekty praw zwierząt: dereifikacja i personifikacja*, [w:] *Studia z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, Łódź 1997, s. 71–92.

- Chłopecki A., *Szkoda poniesiona przez spółkę akcyjną a szkoda poniesiona przez akcjonariusza w świetle przepisów kodeksu spółek handlowych i kodeksu cywilnego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2007, nr 5.
- Ciućkowska K., *Ochrona więzi małżeńskiej instrumentami właściwymi dla dóbr osobistych. Zadośćuczynienie za zdradę małżeńską. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 11 grudnia 2018 r., IV CNP 31/17*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2019, nr 10, poz. 94.
- Cwalińska-Weychert Z., *Głosy w dyskusji w ramach panelu drugiego*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały Naukowe. Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym i na rzecz osób najbliższych” 2017, t. 5.
- Czachórski W., *Dobra osobiste i ich ochrona*, [w:] S. Sołtysiński (red.), *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego (Studia i rozprawy). Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zbigniewa Radwańskiego*, Poznań 1990.
- Dąbrowski H., [w:] J. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz 1. Księga pierwsza – część ogólna*, Warszawa 1972.
- Dmowski S., [w:] S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 2011.
- Dmowski S., (aktualizacja), R. Trzaskowski, [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna. I*, Warszawa 2014.
- Ferdyn M., *Szkoda pośrednia – pojęcie oraz prawne podstawy jej naprawienia*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2011, nr 1.
- Grzeszak T., *Dobro osobiste jako dobro zindywidualizowane*, [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, Warszawa 2017.
- Grzeszak T., *Prawo do bycia pochowanym w wybranym przez siebie miejscu*, [w:] J. Balcarczyk (red.), *Dobra osobiste w XXI wieku. Nowe wartości, zasady, technologie*, Warszawa 2012.
- Grzeszak T., *Zdrada małżeńska naruszenie dóbr osobistych w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Monitor Prawniczy” 2019, nr 11.
- Grzybowski S., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego – Izby Cywilnej z dnia 23 maja 1975 r., II CR 193/75*, „Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych” 1977, nr 1, poz. 5.
- Grzybowski S., *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*, Warszawa 1957.
- Grzybowski S., [w:] S. Grzybowski (red.), W. Czachórski (red. nacz.), *System prawa cywilnego. Tom I. Część ogólna*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974.
- Grzybowski S., [w:] S. Grzybowski (red.), W. Czachórski (red. nacz.), *System prawa cywilnego. Tom I. Część ogólna*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1985.
- Jacher W., *Więź społeczna*, [w:] W. Szewczuk (red.), *Encyklopedia Psychologii*, Warszawa 1998.
- Janiszewska B., *Głosy w dyskusji w ramach panelu pierwszego*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały Naukowe. Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym i na rzecz osób najbliższych” 2017, t. 5.
- Jarymowicz M., *Uczucia*, [w:] W. Szewczuk (red.), *Encyklopedia Psychologii*, Warszawa 1998.
- Kaliński M., *Glosa do wyroku SN z dnia 22 czerwca 2012 roku V CSK 282/11*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2015, nr 7–8, poz. 74.
- Kaliński M., *Ograniczenie indemnizacji do podmiotów bezpośrednio poszkodowanych w związku z nowelizacją art. 446 Kodeksu cywilnego*, „Przegląd Sądowy” 2014, nr 3.

- Kędzierska-Cieślakowa A., *Glosa do wyroku z 12 VII 1968, I CR 252/68*, „Państwo i Prawo” 1970, nr 8–9.
- Kondek J. M., *Zadośćuczynienie za zdradę małżeńską. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 11.12.2018 r., IV CNP 31/17*, „Przegląd Sądowy” 2020, nr 2.
- Kopff A., *Ochrona sfery życia prywatnego jednostki w świetle doktryny i orzecznictwa*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1982, Prace Prawnicze, nr 100.
- Kordasiewicz B., *Glosa do wyroku z 18 stycznia 1984 r. (I CR 400/83)*, „Nowe Prawo” 1987, nr 4.
- Krupa-Lipińska K., *Naruszenie dobra osobistego w postaci więzi rodzinnej poprzez utrudnianie kontaktów z dzieckiem*, [w:] E. Kabza, K. Krupa-Lipińska (red.), *Dobro dziecka w ujęciu interdyscyplinarnym*, Toruń 2016.
- Księżak P., [w:] M. Pyziak-Szafnicka, P. Księżak (red.), *Kodeks cywilny. Część ogólna. Komentarz*. LEX, Warszawa 2014.
- Kurosz K., *Samorealizacja osoby ludzkiej jako element definicji dóbr osobistych Zbigniewa Radwańskiego. Uwagi na temat ochrony dóbr osobistych w świetle koncepcji psychologicznej Abrahama Masłowa*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2016, nr 3.
- Lackoroński B., *Glosa do wyroku SN z dnia 24 września 2008 roku, II CSK 177/08*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2009, nr 10, poz. 108.
- Lackoroński B., *Glosa do Uchwały Sądu Najwyższego – Izby Cywilnej z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2012, nr 3, poz. 32.
- Lackoroński B., *Glosa do wyroku SN z dnia 22 czerwca 2012 roku, V CSK 282/11*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2013, nr 5, poz. 48.
- Lackoroński B., *Odpowiedzialność cywilna za pośrednie naruszenia dóbr*, Warszawa 2013.
- Lackoroński B., *Więzi rodzinne jako dobro osobiste – uwagi na tle wyroku Sądu Najwyższego z dnia 9 sierpnia 2016 roku, II CSK 719/15*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały Naukowe. Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym i na rzecz osób najbliższych” 2017, t. 5.
- Lackoroński B., *Zadośćuczynienie pieniężne za krzywdy wynikłe ze śmierci najbliższego członka rodziny na podstawie art. 446 § 4 k.c. (cz. 2)*, „Palestra” 2009, nr 9–10.
- Łętowska E., *Dwa cywilnoprawne aspekty praw zwierząt: dereifikacja i personifikacja*, [w:] *Studia z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, Łódź 1997.
- Łolik M., *Glosa do Uchwały Sądu Najwyższego – Izby Cywilnej z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2012, nr 3, poz. 32.
- Łolik M., *Glosa do uchwały SN z dnia 22 października 2010 roku, III CZP 76/10*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2011, nr 9, poz. 96.
- Łolik M., *Więź rodzinna jako dobro osobiste. Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 10.02.2017 r., V CSK 291/16*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 5.
- Łolik M., *Więź emocjonalna między osobami najbliższymi jako dobro osobiste. Glosa do uchwały siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 27.03.2018 r., III CZP 60/17*, „Przegląd Sądowy” 2019, nr 9.
- Maciążek A., *Ekonomiczne aspekty związane z wypłatą zadośćuczynienia przez zakłady ubezpieczeń*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały Naukowe. Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym i na rzecz osób najbliższych” 2017, t. 5.
- Machnikowski P., [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2016.

- Machnikowski P., [w:] A. Olejniczak (red.), Z. Radwański (red. nac.), *System prawa prywatnego Tom 6, Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2014.
- Michałowska K., *Niemajątkowe wartości życia rodzinnego w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2017.
- Mularski K., *Glosa do wyroku Sądu Najwyższego – Izby Cywilnej z dnia 9 sierpnia 2016 r., II CSK 719/15, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2017, nr 12, poz. 125.*
- Osajda K., *Zadośćuczynienie dla osoby najbliższej zmarłego – wątpliwości interpretacyjne już rozstrzygnięte i jeszcze do rozstrzygnięcia*, [w:] M. Boratyńska (red.), *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, Warszawa 2016.
- Owczarek M., *Problem odpowiedzialności względnej w systemie odpowiedzialności deliktowej*, „Palestra” 2004, nr 5–6.
- Pajor T., *Pure Economic Loss. Polish report*, [w:] *Rapports Polonais Présentés Au XVIIe Congrès International De Droit Comparé, Utrecht, 16–22 juillet 2006*, Łódź 2006.
- Pałka K., *Kreowanie dóbr osobistych*, [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, Warszawa 2017.
- Panowicz-Lipska J., [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1–449¹¹*, Warszawa 2016.
- Panowicz-Lipska J., *Majątkowa ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1975.
- Pazdan M., [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449¹⁰*, Warszawa 2015.
- Pazdan M., [w:] M. Safjan (red.), Z. Radwański (red. nac.), *System prawa prywatnego. Tom 1. Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2012.
- Piasecki K., [w:] J. Winiarz (red.), *Kodeks cywilny z komentarzem. Tom I*, Warszawa 1989.
- Piszczek J., *Nośniki materialne dóbr osobistych*, „Studia Prawnoustrojowe” 2015, t. 28.
- Pokrzywniak J., *Refleksje wokół zmiany orzecznictwa w odniesieniu do zadośćuczynienia za śmierć lub poważny uszczerbek na zdrowiu najbliższego członka rodziny*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Materiały Naukowe. Zadośćuczynienie na rzecz poszkodowanego w wypadku komunikacyjnym i na rzecz osób najbliższych” 2017, t. 5.
- Popiołek W., *Odpowiedzialność spółki dominującej za szkodę «pośrednią» wyrządzoną przez spółkę zależną*, [w:] A. Dańko-Roesler, A. Oleszko, R. Pastuszko (red.), *Rozprawy z prawa prywatnego oraz notarialnego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Maksymilianowi Pazdanowi*, Warszawa 2014.
- Popiołek W., *Więź między osobami fizycznymi jako przedmiot ochrony cywilnoprawnej*, [w:] P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz (red.), *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, Warszawa 2017.
- Poźniak-Niedzielska M., *Glosa do wyroku z 5 III 1971 roku, II CR 686/70, „Państwo i Prawo” 1972, nr 7.*
- Safjan M., *Problematyka tzw. bezprawności względnej oraz związku przyczynowego na tle odpowiedzialności za niezgodne z prawem akty normatywne*, [w:] L. Ogiełło, W. Popiołek, M. Szpunar (red.), *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, Kraków 2005.
- Słaboń A., *Wartość*, [w:] M. Pacholski, A. Słaboń, *Słownik pojęć socjologicznych*, Kraków 2010.
- Sobolewski P., [w:] K. Osajda (red.), *Tom I. Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna. Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny. Prawo o notariacie (art. 79–95 i 96–99)*, Warszawa 2017.

- Strugała R., *Dobra i interesy chronione w strukturze czynu niedozwolonego*, Warszawa 2019.
- Strugała R., *Odpowiedzialność deliktowa wobec osób pośrednio poszkodowanych: podmiotowe granice obowiązku odszkodowawczego w kontekście pojęcia szkody*, „Studia Prawa Prywatnego” 2017, nr 2.
- Szewczuk W., *Emocje*, [w:] W. Szewczuk (red.), *Encyklopedia Psychologii*, Warszawa 1998.
- Szpunar A., *Ochrona dóbr osobistych*, Warszawa 1979.
- Szpunar A., *Ochrona prawna kultu osoby zmarłej*, „Palestra” 1978, nr 8.
- Szpunar A., *Odszkodowanie za szkodę majątkową. Szkoda na mieniu i osobie*, Bydgoszcz 1998.
- Szpunar A., *Zadośćuczynienie za szkodę niemajątkową*, Bydgoszcz 1999.
- Szymańska vel Szymanek P., *Więź rodzinna w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, t. 45.
- Tokarz A. S., *Zdrada małżeńska. Zadośćuczynienie za zerwanie więzi rodzinnych*, „Przegląd Sądowy” 2011, nr 4.
- Wałachowska M., *Wynagrodzenie szkód deliktowych doznanych przez pośrednio poszkodowanych na skutek śmierci albo uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia osoby bliskiej*, Warszawa 2014.
- Warren S.D., Brandeis L.D., *The Right to Privacy*, “Harvard Law Review” 1890, vol. IV, nr 5.
- Widło J., *Glosa do Uchwały SN z dnia 27 kwietnia 2001 roku, III CZP 5/01*, „OSP” 2003, nr 6, poz. 74.
- Wilk A., *Zadośćuczynienie za krzywdę osobom najbliższym poszkodowanego – glosa – III CZP 60/17*, „Monitor Prawniczy” 2018, nr 14.
- Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2001.
- Ziółkowski M., *Wartości*, [w:] *Encyklopedia Socjologii. 4. S-Ż*, Warszawa 2002.
- Zoll F., *Prawa osobiste w zarysie ze stanowiska prawa prywatnego austriackiego*, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” 1903, roczn. IV.
- Zoll F., *Prawo cywilne opracowane głównie na podstawie przepisów obowiązujących w Małopolsce. Tom I. Część ogólna*, przy współudziale J. Gwiazdomorskiego, L. Oberlendera, T. Sołtysika, Poznań 1931.

Summary

Controversies concerning liability for infringement of family relations as a subject to a personal right

Key words: family relations, liability, personal rights.

The question if family relations can be deemed as a subject of a personal right effective erga omnes has been considered in Polish jurisprudence and judgements of different courts including the Supreme Court since 2010. In 2018 there was a breakthrough in this debate of great theoretical and practical significance. On March 27, 2018 the Supreme Court of Poland passed

three resolutions in extended benches (7 judges) in which it was confirmed that family relations are recognized as a subject of a personal right and that their protection is effective erga omnes. The Supreme Court said also that pecuniary compensation for infringement of family relations which are a subject to a personal right can be granted not only in case someone caused that a person – party to a family relation – is dead, but also that the person is seriously and permanently injured.

The question of recognition family relation as a subject of a personal right and that their protection is effective erga omnes is very controversial in jurisprudence of civil law. The controversies are discussed in this paper. The author of this paper does not consider the controversies as enough to question the general idea of recognition of family relations as a subject to a personal right (erga omnes). The author of this paper shares the general view of the Supreme Court (Civil Chamber) presented in the resolutions passed on March 27, 2018 provided to some minor critical remarks. However, it should be pointed out that on October 22, 2019 the Supreme Court (Extraordinary Control and Public Affairs Chamber) passed the resolution in an extended bench (7 judges) in which the admissibility of recognizing family relations as a subject to a personal right (erga omnes) has been questioned. It means that this question is to be resolved by the joint chambers of the Supreme Court.